"העושה סוכתו תחת האילן"

(סוכה ט:)

כללים בשיעור:

- **עולם שנה נפש**
- **כללים ופרטים**

בשיעור זה נעסוק בדין סוכה שתחת האילן, בשאלה מתי צל האילן מצטרף לסכך הכשר לפסול את הסוכה, ומתי אין לו משמעות.
נעיין בשיטות הראשונים השונות, ובהבנת יסוד ההצטרפות מצד המקום, מצד הזמן ומצד האדם, במבנה של עולם שנה נפש.

הצגת הסוגיה

אומרת המשנה במסכת סוכה[1]:

> הָעוֹשֶׂה סֻכָּתוֹ תַּחַת הָאִילָן, כְּאִלּוּ עָשָׂאָהּ בְּתוֹךְ הַבַּיִת. סֻכָּה עַל גַּבֵּי סֻכָּה, הָעֶלְיוֹנָה כְּשֵׁרָה, וְהַתַּחְתּוֹנָה פְּסוּלָה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אִם אֵין דִּיּוּרִין בָּעֶלְיוֹנָה, הַתַּחְתּוֹנָה כְּשֵׁרָה:

נבוא לעיין בעזרת ה' בדיון הגמרא על הרישא של המשנה – העושה סוכתו תחת האילן.

אומרת הגמרא[2]:

> **אמר רבא**: לא שנו אלא באילן שצלתו מרובה מחמתו, אבל חמתו מרובה מצלתו - כשרה. ממאי - מדקתני כאילו עשאה בתוך הבית למה לי למיתני כאילו עשאה בתוך הבית? ליתני פסולה! אלא הא קמשמע

---

[1] פרק א משנה ב
[2] דף ט:

> לן: דאילן דומיא דבית, מה בית - צלתו מרובה מחמתו, אף אילן - צלתו מרובה מחמתו. - וכי חמתו מרובה מצלתו מאי הוי? - הא קא מצטרף סכך פסול - בהדי סכך כשר! - **אמר רב פפא**: בשחבטן. - אי בשחבטן, מאי למימרא? - מהו דתימא: ניגזור היכא דחבטן אטו היכא דלא חבטן, קא משמע לן דלא גזרינן...[3]

אומר **רבא** – דוקא סוכה שתחת אילן שצילתו מרובה מחמתו פסולה, אך אם חמתו מרובה מצילתו כשרה.
שואלת הגמרא – מדוע באילן שחמתו מרובה מצילתו הסוכה כשרה? והרי מצטרף סכך פסול עם סכך כשר?!
מתרץ **רב פפא** – מדובר בשחבטן.

ומבאר רש"י –

> בשחבטן - השפיל ענפיו למטה, מעורבין עם סכך כשר, ואין נראין בעין, וסכך כשר רבה עליו ומבטלה, **דמדאורייתא כל מילי בטל ברובא**, כדתנן במתניתין (לקמן /סוכה/ יא, א): אם היה סיכוך מרובה מהן - כשרה.

כאשר משפיל את ענפי האילן למטה, ומערבם ממש עם ענפי הסכך הכשר ואין נראין בעין, אז במצב שיש יותר סכך כשר מאשר ענפי האילן שהם סכך פסול, יש כאן דין ביטול ברוב.

שיטת התוספות

אומרים התוספות:

> **הא קא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר.** לפי שהאילן מחובר ובעינן דבר תלוש דומיא דפסולת גורן ויקב **ואם הסוכה שתחת האילן מסוככת כראוי שצלתה מרובה מחמתה לאו מיסתבר שתיפסל משום צירוף סכך פסול כיון דכי שקלת ליה לפסול אכתי צלתה מרובה אלא כשאין צלתה מרובה אלא מחמת הפסול איירי...**

תוספות מניחים הנחה מסברא, ולאחר מכן מביאים לה ראיות[4].
הנחת היסוד של תוספות - שכל הפסול בהצטרפות האילן לסכך הוא רק כאשר אין הסכך הכשר מצד עצמו מספיק לצילתה מרובה מחמתה. כאשר הסוכה כבר צילתה מרובה מחמתה, לא תיפסל יותר משום צירוף הסכך הפסול של האילן.

מכך שדברי התוספות מופיעים רק כאן, בגמרא, בהקשר של הצטרפות האילן לסכך הכשר, ולא כבר על דברי המשנה שסוכה שתחת האילן פסולה, מובן – שתוספות

---

[3] הגמרא בהמשך מבארת מדוע לא מספיק ללמוד דין זה מדברי המשנה של "הדלה עליה את הגפן" וכו', ע"ש.
[4] מסוגיית המקרה סוכתו בשיפודין או בארוכות המיטה מדף טו., ומסוגיית היתה גבוהה מעשרים אמה והוצין יורדין לתוך עשרים בדף ד., ועיין בפנים בראיות התוס'.

מניחים כך דוקא לגבי הצטרפות סכך פסול לסכך כשר. במקרה שהאילן כבר צילתו מרובה מחמתו, הרי שהסוכה פסולה, "כמי שעשאה בתוך הבית".

מכל מקום, גם כאשר הסוכה אינה כשרה מצד עצמה, וחמתה מרובה מצילתה, אם חובט את ענפי האילן הוא מבטל ברוב את הסכך הפסול והסוכה כשרה.
בסוכה שצילתה מרובה מחמתה, אין כלל צורך בחבטת ענפי האילן, והיא כשרה - כל זמן שהאילן עצמו אינו צילתו מרובה מחמתו.

בעזרת ה', נחזור בהמשך לביאור יסוד ההצטרפות בין הפסול לכשר לשיטת התוספות.

דברי הר"ן על הרי"ף

כותב הר"ן[5]:

> ...ופרכינן עלה וכי חמתו מרובה מצלתו מאי הוי והא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר פירוש שאע"פ שהסוכה בעצמה צלתה מרובה מחמתה כמו שכתבתי במשנתנו אפ"ה כיון שצל האילן שהוא פסול עומד למעלה **הרי הוא מבטל צל סכך כשר שהוא למטה ממנו** שהרי אינו משמש כלום כיון שהעליון מיצל עליו ונמצא שמצטרף הכא סכך פסול של אילן עם סכך כשר שאינו תחת האילן שבשניהם נעשית הסוכה צלתה מרובה מחמתה **וראוי שתפסל עד שיהא צל האילן מעט כל כך דבלאו סכך שתחתיו יהא צלתה של סוכה מרובה מחמתה** אבל בלאו הכי מפסלא לא שנא קדם אילן לסוכה ולא שנא קדמה סוכה לאילן שלא כדברי קצת המפרשים דאמרי דכל שקדמה סוכה לאילן לא אמרינן בהו דמצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר
> ומתרץ לה רב פפא בשחבטן...

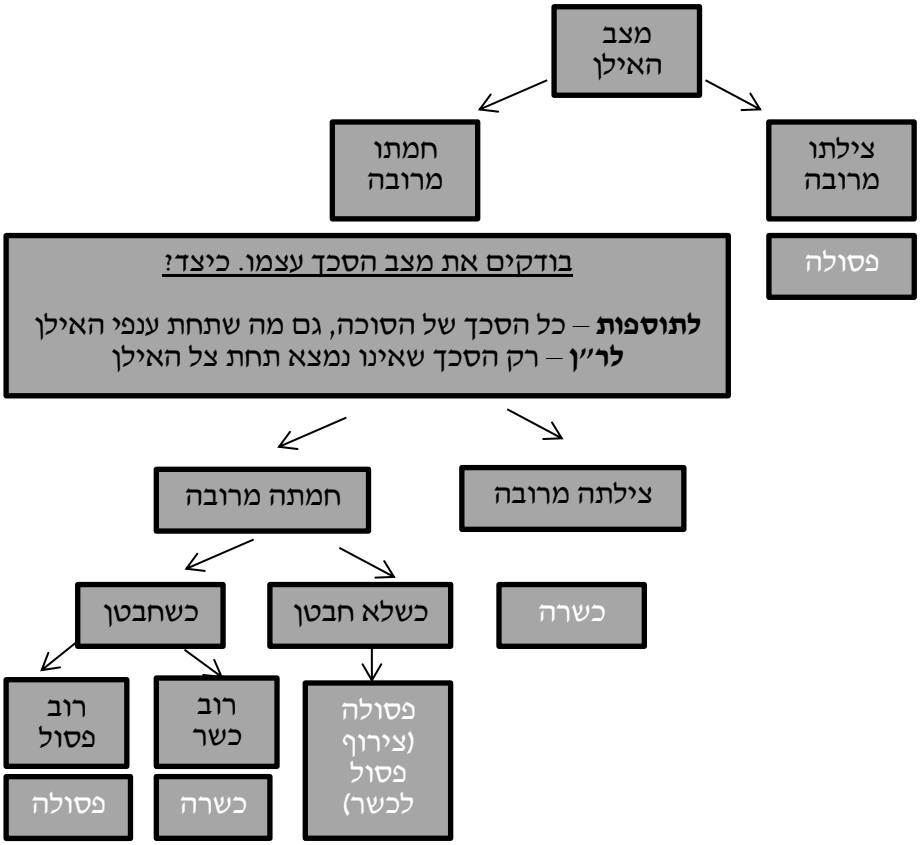
לפי הר"ן, כל חלק בסכך שיש מעליו צל אילן, הוא בטל, ולכן כל זמן שאם נקזז את החלקים בסכך שמוצלים מהאילן, שאר חלקי הסכך הכשרים יהיו חמתן מרובה מצילתן, הרי שאנו זקוקים גם לצל האילן, והסוכה פסולה. במידה ויש כל כך מעט צל אילן עד שגם לאחר הקיזוז הסכך הכשר שנשאר הוא צילתו מרובה מחמתו, הסוכה תהיה כשרה.

אם כן, לפי הר"ן, יש לנו 3 רמות:
באילן שצילתו מרובה מחמתו – הסוכה פסולה בכל מקרה.
באילן שחמתו מרובה מצילתו – מקזזים את כל חלקי הסכך הנמצאים תחת צל האילן, ובודקים את הסכך שנשאר.

1. אם הסכך הכשר שנשאר – חמתו מרובה מצילתו, כשרה רק אם חבטן.
2. אם הסכך שנשאר – צילתו מרובה מחמתו, כשרה ללא כל תיקון.

[5] דף ד: מדפי הרי"ף.

נסדר בתרשים את הסוגיה לפי שיטת התוספות והר"ן, עם החילוק שביניהם:

בחזרה לשיטת רש"י

הנחת היסוד שראינו בדברי התוספות, שבמקרה שהסוכה מצד עצמה צילתה מרובה מחמתה, כבר לא תפסל על ידי צל האילן, נראה שמוסכמת גם על רש"י.

על דברי הגמרא "הא קא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר" כתב רש"י -

> ...הא קא מצטרף סכך פסול מחובר סכך פסול הוא, דכתיב (דברים טז) באספך מגרנך ומיקבך ממה שאתה מאסף מגרנך עשה סוכתך, בפסולת גורן כגון קשין, ובפסולת יקב כגון אשכולות ריקניות וזמורות, אלמא, תלוש בעינן, **ומהני צל האילן לצל הסכך להשלים צלתה של סוכה**:

לדברי רש"י הפסול נובע מכך שצל האילן מועיל בהצטרפותו לצל הסכך להשלים צילתה של סוכה. ועולה מדבריו, וכן דייק הראבי"ה שנביא לקמן, שבמקרה שצל

הסוכה כבר שלם מצד עצמו, ואין היא זקוקה לצל האילן - לא יפגום האילן, ולא נאמר שיש הצטרפות שפוסלת.

אלא שכאן אנו נתקלים, לכאורה, בסתירה בדברי רש"י, לעומת דבריו בהמשך הסוגיה – לגבי סוכה תחת סוכה.
הגמרא בהמשך דנה לגבי דין סוכה תחת סוכה, בגבהים שונים של הסוכות ובמצבים שונים של צפיפות הסכך, מה יהיה דין כל אחת מהסוכות – העליונה והתחתונה – במצבים אלו.

נתבונן באחת האפשרויות המובאות בגמרא:

> **פעמים שתחתונה כשרה והעליונה פסולה היכי דמי כגון שהתחתונה צלתה מרובה מחמתה ועליונה חמתה מרובה מצלתה וקיימי תרוייהו בתוך עשרים**

ומבאר רש"י[6]:

> **תחתונה כשרה ועליונה פסולה היכי דמי כגון שהתחתונה צלתה מרובה כו' - דסכך של עליונה לאו סכך הוא, ולא מיפסלה תחתונה משום סוכה תחת סוכה, ועליונה פסולה משום דחמתה מרובה מצלתה, וכגון דקיימי תרוייהו בתוך עשרים לארץ, דאי עליונה למעלה מעשרים אף תחתונה פסולה, משום דמצטרף סכך פסול בהדי כשר, משום דסכך למעלה מעשרים פסולה, אבל כי קאי בתוך עשרים לצטרף, ובלבד שלא יהא צלתה מרובה מחמתה, דתפסיל תחתונה משום סוכה תחת סוכה:**

מכיון שסכך התחתונה נחשב לסכך – שצילתה מרובה מחמתה, וסכך העליונה אינו נחשב לסכך, התחתונה אינה נפסלת מהעליונה.
אלא שכאן מביא רש"י הסתייגות. במידה וסכך העליונה גבוה מעשרים אמה, אז תפסל גם הסוכה התחתונה, שהרי הוא סכך פסול, ו"**מצטרף סכך פסול בהדי כשר**".

ולכאורה קשה, שהרי בסוגייתנו ראינו לרש"י שהבעיה בהצטרפות סכך פסול היא דוקא כאשר הסוכה זקוקה לסכך זה, ואינה שלימה מצד עצמה. ואילו כאן משמע להיפך – שגם במקרה שהסוכה התחתונה כבר שלימה, וצילתה מרובה מחמתה, יש בעיה בהצטרפות סכך פסול!?

הראבי"ה על סוגייתנו[7] מתייחס לסתירה זו:

> **ורש"י פירש הא קא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר דהא חמתו מרובה מצלתו היא אם לא על ידי צל האילן דמהני להשלים צל הסוכה. משמע מדבריו שאם הסוכה צילתה מרובה מחמתה אפילו אם האילן מיצל כנגד סכך הסוכה כשר אפילו בשלא חבטן. ולקמן חזר בו**

---

[6] דף י. ד"ה "תחתונה כשרה ועליונה פסולה היכי דמי..."
[7] ראבי"ה, חלק ב, מסכת סוכה סימן תריג

> **בפירושו** במלתה דרבי ירמיה שאמר התחתונה כשירה ועליונה פסולה וגריס הכי מהו דתימא נגזור ליפסול התחתונה משום דקימא עליונה פעמים למעלה מעשרים אמה ולא מסיק אדעתא למיחש אתחתונה דהא צילתה מרובה מחמתה משום צירוף סכך [פסול עם] כשר וכו' כדאיתא בפירושיו, **אלמא אפילו במקום שהתחתונה צילתה מרובה מחמתה אם העליונה למעלה מעשרים משמע שמצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר לפסול**. וכן בינותי נמי מדברי רבינו יב"א.

ליישוב הסתירה אומר הראבי"ה, שרש"י בהמשך הסוגיה, לגבי סוכה שתחת סוכה, חזר בו מההבנה שכתב כאן לגבי סוכה שתחת האילן.

אלא שבטור לא משמע שרש"י חזר בו[8]:

> מקום הראוי כיצד שיעשנה תחת אויר השמים דכתיב בסוכות תשבו ודרשינן ולא בסוכה שתחת סוכה ולא בסוכה שתחת הבית ולא בסוכה שתחת האילן ואם האילן צילתו מרובה מחמתו פסולה בכל ענין אף אם הסוכה צלתה מרובה מחמתה אבל אם האילן חמתו מרובה מצילתו אז רואין אם הסוכה צילתה מרובה מחמתה בלא אילן כשירה אפילו לא השפיל הענפים למטה לערב עם סכך הסוכה אבל אם אין הסוכה צילתה מרובה מחמתה אלא ע"י האילן אז צריך שישפיל הענפים ויערבם עם הסכך בענין שלא יהו ניכרים ויהא הסכך רבה עליהם ומבטלן **וזהו לדעת רש"י**...

הטור מביא בשם רש"י, כפי הבנת התוספות דלעיל – שבסוכה שצילתה מרובה מחמתה תחת אילן שחמתו מרובה מצילתו – אין צורך בהשפלת ענפי האילן, והסוכה כשרה. אלא שבדבריו אין יישוב לסתירה בדברי רש"י.

הפני יהושע[9] מתייחס לדיון זה בדברי רש"י, וכותב שנראה דוחק גדול לומר שרש"י חזר בו בתוך אותה סוגיה!!

תירוץ הסתירה ברש"י

ידוע הכלל בלימוד רש"י, שרש"י הוא פרשן מקומי[10], ומפרש כל סוגיה לפי עניינה. ונראה לענ"ד לחלק בין גדר סוכה שתחת האילן, לבין גדר סוכה שתחת סוכה.

---

[8] טור או"ח סימן תרכ"ו

[9] סוכה דף י'. – בסוגיית סוכה שתחת הסוכה ד"ה "בפירוש רש"י בד"ה תחתונה כשירה והעליונה פסולה" – "..."ולענ"ד נראה דוחק גדול לומר כן דרש"י חזר בו ממה שכתב לעיל באותו סוגיא עצמו להיפך." ובהמשך דבריו שם מציע הבנה אחרת בדברי רש"י. ע"ש בדבריו. ואנחנו לענ"ד ננסה לבאר באופן שונה בעזרת ה'.

[10] ודוגמה נפלאה לכך בדברי הערוך לנר על סוכה דף יד בעניין פירוש רש"י למילה "עתר" שם אל מול פירושו ביבמות סד., וכמבואר בהרחבה לקמן בשיעור – "למה נמשלה תפילתן של צדיקים כעתר?".

אילן לא נעשה לשם סכך, גם אם באופן כללי הצל הוא אחד מתכונותיו של האילן, כאן הוא לא נעשה בשביל צל סוכה, ומוכח שהאדם לא מתחשב בו, שהרי בנה סוכה עם סכך שלם שנותן צל משמעותי מצד עצמו, ללא צורך בצל האילן. במקרה כזה, אין גדר של הצטרפות בין האילן לסכך הסוכה.
בסוכה תחת סוכה, הסכך העליון נעשה לשם צל סוכה. על כן, הוא מצטרף לסכך התחתון ופוסל אותו, גם כאשר אין לתחתון צורך בו.

נראה שהבנה זו יכולה ליישב את הסתירה בדברי רש"י בע"ה.

כיצד מותר לבטל איסור לכתחילה?

בהמשך דברי הראבי"ה שהזכרנו לעיל, הוא מתייחס לשאלה נוספת העולה מפשט הסוגיה – כיצד ניתן לבטל איסור לכתחילה?
אם עניין "חבטן" הוא ביטול מיעוט הסכך הפסול של ענפי האילן ברוב הסכך הכשר של הסוכה – לכאורה אין זה מותר לכתחילה!?
וכי נתיר לכתחילה לבטל מיעוט שומן טרף ברוב שומן כשר וכד'?

וכן הוא כותב:

> ... **ואין מבטלין איסור לכתחלה ליכא למיתמיה,** דהא קודם יום טוב שאין איסור עדיין ניתקן. **ועוד** אין מבטלין איסור לכתחלה מדרבנן הוא והני מילי במקום שנהנה, כגון לאכול או להחם, אבל מצות לאו להנות נתנו.

ותשובות נוספות לכך בדברי הטורי זהב[11]:

> ...וקשה **הא ק"ל בכל דוכתי אין מבטלין איסור לכתחלה...**
> ...**ואין כאן קושיא מעיקרא** דכאן אין שם איסור ע"ז **לא מבעיא** אם עושה סוכה קודם המועד פשיטא דלא שייך אז איסור דעדיין לא חל חיוב סוכה **אלא אפי'** אם עושה סוכה תוך המועד אין כאן שם איסור דהא אין איסור מצד עצמו של הסוכה לישב בה אלא שהיושב בה אינו יוצא י"ח המצוה על כן אין שייך כאן איסור בעשייתה אפילו אם עושה בפסול גמור:

נסכם, אם כן, את התשובות השונות:

א. כאן הביטול נעשה לפני יום טוב, בטרם חלות האיסור[12].
ב. האיסור לבטל איסור לכתחילה הוא מדרבנן ודוקא במקום שנהנה, וכאן לא נחשבת הנאה, שמצוות לאו ליהנות ניתנו.
ג. הסברא ב"אין מבטלין איסור לכתחילה" היא שמא יבוא להתיר כל האיסור, ובמצוה לא שייך טעם זה, שהרי לא יבוא לעשות את המצוה בעבירה.

---

[11] ט"ז או"ח סי' תרכ"ו אות ב'
[12] תירוץ זה טוב רק למקרה כזה, ולא למקרה שבונה סוכה בתוך חול המועד.

ד. כאן אין שם איסור, שאין האיסור בחפצא של סוכה זו שתחת האילן, אלא האיסור הוא על הגברא היושב בסוכה, ולא שייך כאן גדר "ביטול איסור" כלל.

שיטת רבנו זרחיה הלוי – בעל המאור

בתוך דברי הר"ן שראינו לעיל, העיר הר"ן, שבמקרה שהסוכה פסולה, אין משמעות לשאלה אם הסוכה קדמה לאילן או שהאילן קדם לסוכה, שלא כדברי חלק מהמפרשים שאמרו שאם הסוכה קדמה לאילן תהיה כשרה.

דברי מפרשים אלו נמצאים בפירוש בעל המאור.

אומר בעל המאור[13]:

> וכי חמתו מרובה מצלתו מאי הוי הא קא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר א] פי' **שמשעה שהוסיף משהו סכך כשר על סוכי האילן נצטרפו זה לזה** ונעשית בהן הסוכה צלתה מרובה מחמתה בצירוף סוכי האילן שהם סכך פסול **ואע"פ שהוסיף אחר מיכן סכך כשר אינו מועיל** שהרי נעשית הסוכה כבר צלתה מרובה מחמתה

ובהמשך דבריו שם:

> ...**ונ"ל אם לאחר שהשלים את הסכוך כהלכתו** הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת בין שהדלה אותה ע"ג הסיכוך בין שהדלה אותה על הדפנות תחת הסיכוך אם היתה חמתו של האילן בעצמו מרובה מצלתו אינו פוסל את הסוכה ואע"פ שלא חבטו ואין בזה משום צירוף סכך פסול בסכך כשר **שכבר קדם הכשר את הפסול**...

צירוף האילן פוסל את הסכך רק אם טרם הושלם הסכך מצד עצמו. במקרה שהסכך כבר כשר מצד עצמו, לא יצטרפו ענפי האילן לפסול איתו, אלא אם כן האילן עצמו צילתו מרובה מחמתו[14], ואז הסוכה פסולה לא מדין צירוף אלא מדין סוכה שתחת האילן וכו'.

לאור הבנה זו, מבאר בעל המאור את דברי רב פפא "בשחבטן":

> ואוקמה רב פפא בשחבטן כלומר **שחבט ענפי האילן עד שנשרו כל העלין ממנו דגלי אדעתיה דלא ניחא ליה בצלו של אילן כלל** ונעשה האילן כעומד בפני עצמו ולא מצטרף לצל סוכה

במקרה כזה שמצטרף הסכך הפסול לסכך הכשר, הפיתרון של "בשחבטן" מחייב להשיר את כל ענפי האילן המצטרפים לסכך, ולבטל לגמרי את ההצטרפות. בשונה

---

[13] דף ה. בדפי הרי"ף

[14] וע"ש בהמשך דבריו, וכפי שראינו לעיל בדברי התוספות.

מדברי התוספות, ששם היתה משמעות "חבטן" לערב את ענפי האילן עם ענפי הסכך ולבטלן ברוב. לשיטת בעל המאור, התיקון שפירשו התוספות כבר לא יועיל, משום שהם כבר מצטרפים יחד לצל הסוכה, ולא יועיל לערבן משום שלא יהיה ביטול. הפיתרון היחיד הוא לבטל במציאות ממש את צל האילן[15].

שיטת המאירי

ראינו בדברי בעל המאור שמשמעות "חבטן" היא השרת העלים של האילן.
המאירי, בתחילת דבריו, מפרש כדברי בעל המאור:

> ...ותירצה בשחבטן ואנו מפרשים **שהשיר את העלים לגמרי שאין צל האילן כלום**
> וכל שצלתה של סוכה מרובה מסתמא לא בצירוף אילן הוא אלא מחמת עצמה והוא הדין אם לא חבטן כל שאין צירוף האילן צריך לכשר וחמת האילן מרובה כשר מן הדין אלא שיש לפסלה מצד גזרה שהדבר קרוב לטעות בה להכשיר אף בשצל סכך צריך לו הואיל ולא חבטן וכן אפילו חבטן אם עדיין צריך צל קורות הענפים לצירוף הסכך הכשר להשלים צלו לרוב פסול אלא שסתם הדברים כל שלא חבטן צל הסכך צריך לצירוף עלי האילן **שמן הסתם אין אדם מסכך בכדי צורך צלו וכל שהוא רואה צלתה מרובה אינו מדקדק אם מחמת הסכך לבד אם בצירוף עלי האילן** וכן סתם הדברים כל שחבטן אין הסכך צריך לצל קורת הענפים שכל שנחבטו עלי האילן אין אדם סומך על צל קורתו של ענף האילן...

המאירי מבאר את הפסול כגזירה מצד שהאדם אינו מדקדק אם הצל מחמת הסוכה או מחמת האילן, וכשחבטן ונשארו רק הענפים ללא עלים, אז אין האדם סומך על צל קורת ענפי האילן, ודואג שיהיה מספיק צל מענפי הסכך.

אלא שבהמשך דבריו המאירי נותן הגדרה מעט שונה בעניין "חבטן". וכך הוא כותב:

> ...זהו מה שנראה לי בשמועה זו בביאורה ופסק שלה אלא שיש מקום עיון למה שפירשנו בחבטן לשון השרת העלין וכדי שלא להשאר שם צל האילן היה לו להקשות אי הכי אף בצלתו של אילן מרובה נאמר כן שהרי עבר צלו ונשאר חמתו מרובה ואין שם סכך עליו **ומתוך כך אני מפרש חבטן לא השרת העלין לגמרי אלא להתחיל בהשרתן מעט לגלוי הדעת שאינו סומך על אותו הצל כלל ושדעתו לסכך עד שתהא צלתה מרובה בלא צירוף צל האילן כלל** אף על פי שנשאר צלו של אילן במקומו אחר שמ"מ חמתו מרובה הא כל שהאילן צלתו מרובה מחמתו שנמצא שם סכך עליו אף על פי שהתחיל בחבטה וגלה דעתו שאינו סומך עליו שמסכך בכדי כל צרכו שתהא צלתה מרובה מחמתה מחמת

[15] ועיין שם בדברי הראב"ד שדוחה את פירוש בעל המאור, והריטב"א דווקא מצדד בדבריו אלא שנוטה מהם מסיבה שונה – מתוך לשון הגמרא, ע"ש.

> עצמה בלא צירוף צל האילן הואיל ומ"מ נשאר צל האילן במקומו כצלתו מרובה מחמתו שם סכך עליו והסוכה פסולה משום סוכה תחת סוכה:

למסקנה, אומר המאירי, שעניין חבטן אינו להשיר את העלים לגמרי, אלא רק להתחיל בהשרתן מעט לגילוי הדעת שאינו סומך על צל האילן[16].

"הא קא מצטרף סכך פסול עם סכך כשר" – יסוד ההצטרפות

ראינו בדברי הראשונים הנ"ל, שדנים בהבנת דברי הגמרא לגבי פסול הסכך בהצטרפות הסכך הפסול, מתי יש בכח הסכך הפסול להצטרף ולפסול ומתי לא.

התוספות והר"ן דנו בהצטרפות מצד הסכך עצמו – האם צל הסוכה בפועל זקוק להשלמה על ידי צל האילן או לא.
בעל המאור – מצד התהליך של הכנת הסכך – האם צל הסכך הפסול היה לפני שהושלם הסכך הכשר או לאחר מכן.
והמאירי – מצד דעת האדם – האם האדם מתכוון להשתמש גם בצל האילן או בצל הסכך הכשר לבד.

וכאן יש לשאול, לפי כל שיטה – ממה נפשך – אם צל האילן מהווה בעיה, שיפסול גם כאשר צל הסוכה עומד לעצמו לפי התוספות, או גם כאשר הוא הגיע לאחר השלמת הסוכה לפי בעל המאור וכד'. ואם אינו בעיה, שלא יפסול כלל?!

כללים ופרטים

ונראה שהדברים קשורים **ליסוד ההצטרפות**.
מתי אנחנו מגדירים כשדבר שמצטרף הופך להיות חלק מהדבר שנצטרף אליו, ומתי הוא כתוספת חיצונית וכנספח בלבד?

נבאר את הדברים על פי דברי המהרש"א על הגמרא בכריתות. אומרת הגמרא שם[17]:

> א"ר חנא בר בזנא א"ר שמעון חסידא כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני קטרת אביי אמר מהכא ואגודתו על ארץ יסדה

ומפרש המהרש"א:

> ...וברמז זה יש ללמוד שהיו י"א מיני קטורת עשרה ריחן טוב ואחד חלבנה ריחו רע **דיש לצרף גם הפושע היינו בשיש עדה קדושה שהן**

---

[16] גם בדברי בעל המאור דלעיל הוזכר הביטוי "גלי דעתיה", אך נראה שאין כוונתו כדברי המאירי כאן. לשיטת בעל המאור צריך שישיר בפועל ממש את כל העלים, וגילוי דעתו הוא בכדי לבטל גם את חשיבות הצל מענפי האילן הערומים מעלים. למסקנת המאירי, לעומת זאת, כשמתחיל להשיר מקצת עלים זה מספיק, שבכך מגלה דעתו שאינו חפץ בצל הנעשה משאר העלים שנשארו.
[17] כריתות דף ו:

מנין עשרה בלא הוא אבל אין לצרפו בי' עמו וזכר לדבר לא אשחית בעבור העשרה אבל על פחות מי' לא התפלל...

אומר המהרש"א – צירוף פושע לתענית אפשרי רק כאשר יש עדה קדושה, מניין של עשרה בלעדיו. אך אם הוא חלק מהעשרה – אין לצרפו.

כאשר ישנה שלימות של מניין, הרשע יכול לבוא על גבי זה, בבחינת "נטפל לעושי מצוה[18]", ואין הוא פוגם בקדושת המניין. אם אין שלימות של עשרה, הרשע שמצטרף הוא כחלק ממציאות קדושת המניין, ולכן אין לצרפו באופן זה[19].

נראה לומר מתוך הדברים, שבדבר שהוא שלם מצד עצמו, לא שייך בו גדר של הצטרפות להיות חלק ממנו. הצטרפות יכולה להתקיים רק בדבר שאינו שלם מצד עצמו, שיש בו חיסרון, ואז שם ניתן להיכנס[20].

מעין זה מצאנו בדברי המהר"ל בספרו "נצח ישראל[21]" – ביחס להתגרות יצר הרע דוקא בעם ישראל ולא באומות העולם, ונביא את דבריו:

...ועוד יש לדעת ולהבין, **כי הדבר שהוא שלם הוא מסולק מן החסרון**. אבל הדבר שאינו בשלימות, הנה יש בו חסרון מצד מה. וזה מפני שאין לו אותה מעלה בשלימות הגמור, ונחשב חסר, ואחר חסרון ימשך ההעדר והחסרון לגמרי. ולפיכך אותם שיש להם המעלה העליונה כמו ישראל וכמו תלמידי חכמים, אי אפשר שיהיה להם אותה מעלה בשלימות הגמור. ודבר שאינו בשלימות, דבר זה נחשב חסרון, ואחר זה נמשך חסרון לגמרי, הוא היצר המביא אותו אל הרע, אחר שאין המעלה שלו הוא בשלימות. ולפיכך כל הנבראים יש בהם השלימות, ולא שיהיה בהם השלימות שלימה, כי דבר זה אינו, רק הדבר שהוא שייך לכל בני אדם - דבר זה יש להם בשלימות, ולכך אין מגרה בהם היצר הרע כל כך. אבל ישראל יש בהם המעלה העליונה, שהם בני אלקים יותר מכל האומות, ומעלה עליונה זאת אין להם בשלימות הגמור. שאילו היה להם אותה מעלה עליונה בשלימות היו מלאכים לגמרי, וכמו שאמר הכתוב (ר' תהלים פב, ו) "אמרתי בני אלקים אתם ובני עליון כולכם אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו", **וכל זה כי אין להם אותה המעלה בשלימות, לפי שכל כך גדולה המעלה, ולכך יש בהם החסרון, ומצד הזה דבק בהם הרע, והוא היצר הרע, ביותר מכל**. ויש להבין זה גם כן. ושני דברים אשר אמרנו, הכל ענין אחד כאשר תבין:

---

[18] כלשון המשנה במכות פרק ראשון

[19] אין כוונתנו להכנס כאן למחלוקת הפוסקים בדבר צירוף מחלל שבת בפרהסיא למניין וכד', אלא לקחת את היסוד מדברי המהרש"א. ואכמ"ל.

[20] נראה שיסוד זה מונח ביסוד הסוגיה במכות דף ה: לגבי הצטרפות עד שלישי לשני עדים כשרים – מתי יחשב לחלק מהכת בכדי לפסול את הכת כשהוא עד פסול, מתי מוזם איתם וכד', ומתי הכת עומדת לעצמה ואינה מושפעת מהעד השלישי. ע"ש.

[21] שם פרק ב

סיבת התגרות יצר הרע בעיקר בעם ישראל, ועוד במיוחד בתלמידי חכמים, נובעת דוקא ממעלתם העליונה.

האומות, שמדריגתם הינה חומרית – טיבעית, מדריגה זו קרובה אצלם אל השלימות, ולכן אין שם מקום להתגרות יצר הרע.

עם ישראל, דוקא בגלל מדריגתם האלוקית העליונה, אין היא נמצאת בשלימות כעת - בעולם הזה, ויש בה חיסרון גדול. שם יכול להצטרף ולדבוק בהם יצר הרע.

מציאות זו, אומר המהר"ל, תתבטל לעתיד לבוא, בעזרת ה'[22]:

> ולכך היו בישראל שהיו נמשכים אחר הרע יותר משאר האומות, כי לא נמצא בהם המעלה האלקית בשלימות, ולכך היצר הרע מגרה בישראל, **עד לעתיד, כי אז יהיה העולם בשלימות, ולא יהיה כאן חסרון**. ולכך קאמר (סוכה נב.) על החסרון "והדחתיו אל ארץ ציה" (יואל ב, כ) מקום שבני אדם אינם מצוים. **פירוש שלא יהיה נמצא עוד חסרון בעולם, והעולם הזה יקבל מדריגה עליונה יותר, עד שיהיה הכל בשלימות, ולא יהיה לה חסרון בעולם הזה**, אך יהיה החסרון במציאות שהוא חסר בעצמו, רוצה לומר אשר ראוי להיות חסר. וזה שאמר "והדחתיו אל ארץ ציה", כי הציה ודאי בעל חסרון, וחסרון דבק בו, ורוצה לומר כי מה שהוא ראוי אל החסרון יהיה נמצא בו החסרון. אבל במקום שיש בני אדם, אשר ראוי להם השלימות, יהיה הכל בשלימות, ולא יהיה בו חסרון:

לעתיד לבוא, העולם יהיה בשלימות בעזרת ה', ולא יהיה חיסרון.
מדריגתם האלוקית של ישראל תופיע בשלימות, ואז כבר לא יהיה מקום ליצר הרע להצטרף ולהדבק בישראל. "**והדחתיו אל ארץ ציה**".

עולם – שנה – נפש

עש"ן נראה שיסוד זה של גדר ההצטרפות עומד בבסיס הסוגיה לגבי הצטרפות הסכך הפסול לסכך הכשר, והשיטות השונות שראינו בדברי הראשונים מאירות מבטים שונים ביסוד זה דרך המבנה של "עולם שנה נפש".

התוספות והר"ן מביטים על ההצטרפות מצד הסכך עצמו, בחינת "**עולם**". אם לסכך יש שלימות עצמית הרי שאין בסכך האילן להצטרף לפסול. רק כאשר הסכך חסר, אנו רואים את צל האילן כחלק ממנו ופוסלים אותו[23].

---

[22] המשך דברי המהר"ל שם
[23] והתיקון של "חבטן"– לבטלו מבחינה דינית ברוב.

בעל המאור מביט על ההצטרפות בתהליך הכנת הסכך, בחינת "**שנה**". אם צל האילן כבר היה בסוכה לפני שהושלם הסכך, הרי שהוא חלק ממנו ופוסל אותו[24]. כאשר כבר הושלם הסכך ללא צל האילן, כבר לא יוכל צל האילן להצטרף להיחשב עם הסכך ולפוסלו.

המאירי מביט על ההצטרפות מצד דעת האדם, בחינת "**נפש**". כאשר האדם בדעתו מתייחס אך ורק לצל הסכך הכשר, זה מה שמגדיר את שלימותו, ואין משמעות לצל האילן להצטרף לפסול. אם בדעת האדם הוא מתכוון להשתמש גם בצל האילן, הרי שדעתו מצרפת את צל האילן לצל הסכך ופסול[25].

[24] התיקון – לבטל לגמרי במציאות את צל האילן על ידי השרת העלים.
[25] התיקון – להשיר מעט מעצי האילן לצורך **גילוי דעת האדם** שאינו מעוניין בו בשביל צל הסוכה.